

цим посилюється теоретична орієнтація та збільшується кількість форм порівняння. Теоретичний напрямок бере свій початок зі сфери свідомості по той бік порівняльного методу. Звісно, що ми можемо описувати різні мовні структури при посередництві якої-небудь однієї мови, але це є перш за все тільки крайньою, тимчасовою мірою. В основі потребується адекватний теоретичний фундамент однієї мови у лінгвістиці, яка з іншого боку є метамовою. Власне порівняння між окремою культурною системою та іншими зникає та замінюється системою понять, всередині якої певні явища впорядковуються певною понятійною структурою.

Порівняльна стратегія дослідження не є найкращою серед наукових методів тому, що вона має недоліки, пов'язані із самою природою цього методу (виявлення тотожності і розходжень) – надмірне встановлення розходжень, неповнота узагальнень (хоча теорія вимагає універсальності), відсутність порівнянних випадків (усі явища неповторні й унікальні). До того ж ця стратегія створює масу проблем для дослідника – порівнянності, недостатчі кейсів і надлишку перемінних, еквівалентності, добору випадків і індикаторів і ін. Однак на переваги порівняльного методу неможливо не звернути увагу. Завдяки цьому методу можна пізнати світ, пояснити його за допомогою понять і теорій, зробити сміливі припущення, підтвердити чи спростувати гіпотези, оцінити події у своїй країні і за кордоном та ін. Порівняння виступає могутнім знаряддям аналізу подібних явищ в різних державах.

Література

- 1.Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny. Soziale Indikatoren im internationalen Vergleich. Frankfurt – 1980. – 231 s.
- 2.Dieter Berstecher. Zur Theorie und Technik des internationalen Vergleichs. Stuttgart – 1970. – 123 s.
- 3.Johann-Ulrich Sandberger. Methodologische Probleme einer international vergleichenden Untersuchung zur Hochschulsozialisation. Konstanz – 1975. – 30 s.
- 4.Ragin Ch.C. The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies. – Berkeley, Calif.: University of California Press, 1987

УДК 316.2(004.738.5+77)+372.83

Петренко-Лисак А.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, кандидат соціологічних наук

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ ІНТЕРНЕТ КОМУНІКАЦІЙ» В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СОЦІОЛОГІВ

В статті йдеться про методологічне обґрунтування специфіки навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій», що входить до переліку навчальних дисциплін за вибором студента, який здобуває освітній рівень магістра соціології. В статті звертається увага на специфіку викладання даної навчальної дисципліни, її методологічні засади та теоретико-методологічні орієнтири.

Ключові слова: соціологія, Інтернет, кібервіртуальний простір, соціологія Інтернету, навчальна дисципліна «Соціологія Інтернет комунікацій»

В статье методологически обосновывается специфика учебной дисциплины «Социология Интернет коммуникаций», входящей в перечень учебных дисциплин по выбору студента, получающего образовательный уровень магистра социологии. В статье обращается внимание на специфику актуальности, объект-предметной сферы и особенностях преподавания данной учебной дисциплины, а также ее методологических основах и теоретико-методологических ориентирах.

Ключевые слова: социология, Интернет, кибервиртуальное пространство, социология Интернета, учебная дисциплина «Социология Интернет коммуникаций»

The specificity of teaching course «Sociology of the Internet communications» is methodologically proved in this article. This teaching course is entering into the list for student's choice, who receiving educational level as the master of sociology. In article the attention to specificity of actuality, object-subject sphere and features of teaching the given teaching course, and also its methodological bases and theoretical and methodological reference points is paid.

Keywords: sociology, the Internet, cybervirtual space, Internet sociology, a teaching course «Sociology of the Internet communications»

Актуальність. Розвиток нових комунікаційних технологій, зокрема Інтернету, як одного із значимих факторів, що визначають розвиток соціальних структур, соціальних відносин та стосуються відносин у багатьох сферах соціального життя, - кардинально змінив традиційні уявлення щодо суспільства та суспільні зв'язки як такі. Процеси інформатизації натеper охоплюють найрізноманітніші соціальні групи і спільноти. Відбуваються зміни в політичній (різноманітні політичні організації отримують великі можливості для донесення публіці своїх позицій та ініціатив), економічній (перерозподіляються доходи і фінансові потоки), правовій (змінюються традиційні норми поведінки і закони), професійній (виникають нові професії), міжособистісній (мобільні комунікації трансформують практики спілкування та отримання і передачі інформації) сферах. До того ж, зміна структур повсякденності також пов'язана з глобальними процесами, що відбуваються не тільки в розвинених країнах. Говорячи про соціальні проблеми, пов'язані з розвитком нових комунікативних засобів, передусім варто звернути увагу на факт того, як змінюється повсякденне життя індивідів. Нове технічне середовище породжує новий соціальний порядок не тільки на макрорівні суспільних відносин, але й на мікрорівні міжособистісних відносин і мезорівні міжгрупових стосунків.

Сучасне соціальне пізнання користується спеціальним поняттям для означення спільноти користувачів сучасної комунікативної системи – Інтернету — соціальна мережа. В мережі відбувається специфічний вид спілкування та комунікації. При масовому використанні комп'ютерних засобів комунікації відбувається процес трансформації суспільства, процес зміни повсякденності. Мережева спільнота Інтернету виступає в якості комунікативного та інтерактивного партнера для індивіда – суб'єкта комунікацій. Об'єднання користувачів в мережі Інтернет призвели до утворення якісно нового соціального простору, де комунікація та інтеракція суб'єктів можливі найрізноманітнішим чином, попри факт того, що комуніканти знаходяться за тисячі кілометрів один від одного, в різних соціальних середовищах та системах, проте мають змогу вступити у відносини в рамках новоутвореної комунікативної системи.

Соціологія Інтернету – це своєрідна *terra incognita* соціології, чому є пояснення. Фундаментальні дослідження ускладнені фактом стрімкої трансформації Інтернет технологій, швидкого розвитку супутніх до нього

технологій. Зрештою спектр робіт з соціології Інтернету переважно відображає прагнення встигнути зафіксувати характерні риси нової мережевої реальності та означити специфічний фаховий інтерес того чи іншого дослідника. Й досі феномен Інтернету вимагає всебічного соціологічного осмислення, що можливе в процесі достатнього накопичення знань про соціум в мережі. При чому, не менш важливою є необхідність та практична значимість зафіксувати знакові зміни, що визначатимуть вектори суспільного і соціального поступу в майбутнє.

Метою даної статті є виклад методологічного обґрунтування доцільності викладання навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» студентам, які здобувають соціологічний фах. Новизною курсу «Соціологія Інтернет комунікацій» є той факт, що дана дисципліна порівняно нова, проте яка швидко розвивається й вже отримала визнання в західній науці як дослідницький напрям, в той час в Україні вона поки що надто слабо розкрита саме з соціологічної точки зору.

Соціологія Інтернету об'єктом дослідження на загал визначає аналіз соціального простору, що формує Інтернет мережі, а предметом вивчення – соціальні процеси, відносини і взаємозв'язки, що виникають в рамках мережевого соціального простору. До методологічних основ соціологічного дослідження Інтернету, як відносно молодого напрямку в розвитку соціології, входить, по-перше, об'єктна сторона дослідницького і освітнього характеру, а саме - соціальний аналіз інформаційно-комунікативного середовища, що формується в суспільстві, а предметна сторона означена вивченням аудиторії Інтернету та форм соціокультурної взаємодії між індивідами при обміні особистісною та соціальною інформацією. По-друге, з моменту появи Інтернету вчений світ, в тому числі й соціологи, вивчають Інтернет саме як особливий, специфічний тип реальності.

Соціологія Інтернету стала визнаним науковим напрямом завдяки роботам Б. Уелмана та його школи [1]. В теоретико-методологічному відношенні соціологія Інтернету, як і будь-який новий напрям соціального знання, формується в умові «розмежування повноважень» між вже існуючими та визнаними науковими дисциплінами (соціологією (зокрема її спеціальними та галузевими соціологіями), філософією, комунікативістикою, лінгвістикою, кібернетикою).

Вивчення віртуальних комунікацій пов'язане з досить традиційною тематичною сферою: організацією знання, конструюванням ідентичностей, формуванням соціальних груп тощо. Але в даному випадку вся ця проблематика досліджується з врахуванням соціальних наслідків, спричинених використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій. На сьогодні в рамках соціології Інтернету вивчаються:

- особливості розвитку соціального простору Інтернету;
- характерні риси користувачів мережі та соціальних груп, що формуються ними;
- формування та розвиток Інтернет-спільнот;
- соціальна структура та соціальна стратифікація Інтернет-спільнот;
- вплив Інтернету та Інтернет-спільнот на соціальні інститути та соціальні процеси фізичної реальності;
- становлення і розвиток інформаційного суспільства тощо

Розвиваються також суміжні з соціологією сфери вивчення Інтернету, як інформаційно-комунікативної технології, а саме, розглядаються правові, психологічні, філософські, економічні та інші аспекти Інтернету. Соціологічна ж інтерпретація Інтернету пропонує погляд щодо можливих сукупних соціальних (політичних, психологічних, економічних, правових тощо) ефектів, про зміни систем цінностей і пріоритетів соціального розвитку.

Говорячи про Інтернет як об'єкт соціологічного дослідження, ми розглядаємо інформаційне середовище як існуючу об'єктивну реальність, що має іманентні закономірності розвитку та форми існування і функціонування. В той же час, що притаманне науці, соціологія прагне виділити свій предмет у вивченні Інтернету як об'єкту дослідження. Інтернет спричинив в суспільстві зміни, що передусім виявилися у впливі на комунікативну мережу зв'язків, котра складається між людьми в тому чи іншому суспільстві. Тому, базовим підґрунтям для вивчення сутності і специфіки даного явища виступають поняття «комунікації» та «соціальної комунікації». Соціальна комунікація займає особливе місце в житті не лиш сучасного суспільства й кожного окремого індивіда зокрема. З нею прямо чи опосередковано в усі часи соціальної еволюції пов'язані практично всі сфери суспільного життя. Сучасні ж інформаційні і телекомунікаційні технології з їхнім стрімко зростаючим потенціалом та швидко зменшуваними витратами відкривають значні можливості для нових форм соціального співробітництва як в рамках окремих сфер суспільного життя, так й суспільства в цілому. Спектр таких можливостей постійно розширюється, попри географічні кордони соціальних спільнот. Найперспективнішими більшістю науковців вважаються економічна, наукова та культурна сфери.

Соціологія Інтернет комунікацій, як теорія середнього рівня соціологічного знання, розглядає соціологічні аспекти Інтернет комунікацій та мобільних комунікацій як сучасних видів інформаційної взаємодії, в тому числі між людиною і технічними посередниками процесів сучасної комунікації. Важливість викладання студентам соціологічної спеціальності курсу навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» обґрунтована зростаючою роллю Інтернет комунікацій, як соціальної детермінанти та домінанти соціальних змін. Важливим є представлення ним відмінностей означених комунікативних систем за їхнім цільовим призначенням на сучасному етапі соціального поступу. Об'єктом уваги є соціальний аналіз інформаційного середовища, що сформувалося й формується в сучасному суспільстві, а предметом вивчення – аудиторія Інтернету і форми соціокультурної взаємодії між людьми, як суб'єктами комунікацій, при обміні інформацією на основі використання електронних технологій і сучасних інформаційно-комунікативних пристроїв.

Метою навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» є формування у майбутніх суспільствознавців системних знань щодо специфіки та особливостей Інтернет комунікацій як сучасного виду інформаційної взаємодії. Також, маючи на меті навчити студентів основним методам і сформувати обізнаність в проблематиці соціологічних досліджень Інтернету, ознайомити з сучасними тенденціями соціологічного теоретизування в даному напрямі, задачами навчального курсу є:

- розгляд теоретичних та методологічних підходів до дослідження Інтернету як соціального явища;

- характеристика Інтернету як об'єкту та інструменту досліджень;
- ознайомлення студентів з особливостями методів вивчення сайтів, їхнього тематичного наповнення, охоплення аудиторії;
- означення перспективних напрямів дослідження Інтернету задля вирішення комунікативних проблем;
- практичне закріплення отриманих знань щодо соціологічних досліджень Інтернету.

Тож, в результаті вивчення дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» студенти володітимуть наступними знаннями, вміннями та навичками:

- знатимуть основні теоретико-методологічні засади соціологічного дослідження сучасних типів комунікацій, а саме Інтернет комунікацій,
- ознайомляться зі світовою практикою досліджень Інтернет комунікацій,
- вмітимуть формувати дослідницькі задачі в межах проблематики сучасних комунікацій,
- володітимуть основами застосування надбань дослідників сучасних комунікацій в межах власних дослідницьких практик.

В результаті вивчення курсу студенти:

- знатимуть теоретичні моделі і концепції електронних комунікацій, розроблені в різноманітних соціальних дисциплінах (економіці, соціології, маркетингу, психології тощо);
- матимуть уявлення про емпіричні дослідження та реальні соціальні процеси в цій сфері в Україні і світі;
- вмітимуть розробляти та реалізовувати програму емпіричного дослідження з даної теми;
- володітимуть навичками використання емпіричних даних.

Характеризуючи зв'язок «Соціології Інтернет комунікацій», як навчальної дисципліни, з іншими навчальними курсами, слід зазначити, що засвоєння даного курсу передбачає наявність у студентів загальних уявлень щодо комунікації, її як об'єкту та предмету соціологічної уваги, відповідного проблемного поля. В силу даної обставини, дана дисципліна базується на такій дисципліні, як «Соціологія комунікацій». Крім того, для адекватного розуміння матеріалу, що надаватиметься в рамках курсу «Соціологія Інтернет комунікацій», студенту варто мати певні знання в галузі соціальної психології та знань, отриманих студентами в рамках вивчення курсів «Соціологія масових комунікацій», також корисними будуть знання з таких дисциплін, як «Соціологія культури», «Соціологія громадської думки», «Сучасні соціологічні теорії» та «Соціологія засобів масової інформації» (чи «Соціологія журналістики»).

Основними поняттями та описуваними ними відповідними явищами, що розглядатимуться в курсі вивчення навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» є

- Інтернет,
- Інтерактивні комунікації (в т.ч. блогосфера),
- Інтернет комунікації,
- Мобільні комунікації (в т.ч. мобільна телефонія),
- Мобільність (як переміщення суб'єктів, об'єктів, ідей, смислів),
- Інтернет ЗМІ,

- Мобільні ЗМІ,
- Інтернет журналістика,
- Інтернет реклама,
- Флешмоб, смартмоб, буккросинг та т. ін.,
- Інтернет спільноти.

Говорячи про Інтернет як про форму електронних комунікацій, що виступають об'єктом соціологічного дослідження, інформаційне середовище розглядається як існуюча об'єктивна реальність, котра має свої закономірності розвитку і форми існування. В то же час, як й інші науки, соціологія намагається виокремити свій предмет у вивченні Інтернету, кібервіртуального середовища та мобільних комунікацій як об'єктів дослідження.

Оскільки електронні комунікації мають специфічні характеристики, як то, анонімність комунікації в кібервіртуальності, - що іноді ускладнює науковий аналіз отримуваних даних. Тож, з яких позицій варто підходити до вивчення (кібер)віртуальних процесів в Інтернет середовищі? Сьогодні це питання в науці знаходиться в стані пошуку відповіді. Інша проблема, що пов'язана з електронними комунікаціями, – це інформаційна культура. Сьогоднішня наука майже нею не займається, та й чи варто говорити про це у вільному інформаційному просторі? Мабуть, що так. Проте постає питання, як це здійснити практично? На ці та інші питання, ми намагатимемось дати відповіді в процесі вивчення навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій».

Одним з центральних напрямків в сфері соціологічного вивчення Інтернету варто вважати так звану кіберсоціологію, що здобула визнання та розвиток в західній науці в 1990-ті роки, а в Україні – в 2000-ні роки. «Кіберсоціологія — некомерційна мультидисциплінарна галузь знання, що використовує технології веб-дизайну та має на меті критичний аналіз проблем, пов'язаних з Інтернетом, кіберпростором, кіберкультурою та життям інтернет-спільноти. Інші назви даної галузі — інтернет-соціологія, веб-соціологія, віртуальна соціологія» [2, С. 406]. Соціологія кіберпростору представлена такими темами, як віртуальні спільноти, гіпертекстова революція, постмодернізм і кіберпростір, фізика та метафізика кіберпростору, гендер в кіберпросторі, віртуальна суб'єктивність та фрагментація особистості, комп'ютери та майбутнє приватного та суспільного життя, кіберкапіталізм тощо.

Поняття «кіберпростір» пов'язане з терміном «віртуальна реальність». Кіберпростір є електронною мережею, в якій розгорнуті часткові віртуальні реальності. Через поняття кіберпростір часто визначають мережу Інтернет, смисловий варіант віртуальної реальності, де домінуюче положення займають логіко-мовні апперцептивні структури інформації. Вперше кіберпростір описав в 1985 р. У. Гібсон в науково-фантастичному романі «Нейромант» як «єдину, узгоджену галюцинацію мільярдів людей» [3], що є глобальним мультикористувацьким віртуальним середовищем. Кіберпростір ґрунтується на віртуальності як перманентній ознаці. Тому, аби розрізнити віртуальний простір з поміж його чисельних варіацій, та означити повноцінно сутність особливого простору на основі кібернетичних технологій, ми використовуватимемо термін «кібервіртуальність», що визначає електронно-технічний тип віртуальності, яка являє собою результат технічної творчості соціальних суб'єктів з використанням ними комп'ютерної техніки і технологій та інформаційно-комунікативних

технологій з суміщення об'єктивної та уявної реальностей. Кібервіртуальність є характерною ознакою кібервіртуального простору, який, будучи результатом людської уяви та творчої фантазії (як джерел віртуального) і науково-технічних знань, використаних на практиці та втілених у фізичні об'єкти (ПК, мобільні пристрої та мультимедійні технології), - представлений системою із внутрішніми соціально-технічними закономірностями процесів зв'язку і відносин між соціальними суб'єктами та об'єктами й управління цими процесами, в межах соціальної та технічної еволюції суспільства. Кібервіртуальний простір, будучи частиною репрезентативного інформаційного простору, своєю характерною ознакою має маніпулювання соціальними практиками, які здійснюються в його межах.

Форми організації навчального процесу, що варто застосовувати в процесі викладання курсу «Соціологія Інтернет комунікацій» мають бути такими, що вимагатимуть застосування методів залучення студентів до їх активної участі у навчальному процесі. Мають використовуватися різноманітні форми лекційних та семінарських занять. Так, в лекціях варто подавати поглиблене та логічно струнке пояснення головного змісту теми, що вивчається, тоді як під час семінарських занять, де студентами здобуваються знання в ході дискусій і полеміки, відповідно варто до класичного представлення доповідей з опрацьованих студентами першоджерел додати аналітичні завдання та кейс-методу. Під час окремих семінарських занять студентам пропонується виконати творчі контрольні роботи (сумарне число творчих контрольних робіт складає модульний контроль), в яких студенти демонструватимуть ступінь оволодіння тематичним матеріалом з відповідної теми курсу.

Забезпечення у студентів високого рівня знань з курсу «Соціологія Інтернет комунікацій» передбачає організацію самостійної роботи студентів, в процесі якої студент вчиться визначати теоретичні або методологічні засади, головні поняття та похідні категорії, з'ясовувати базові положення концептів, що використовуються в дослідженні Інтернету. Складовою самостійної роботи студента є виконання ним індивідуального науково-дослідного завдання.

Ефективне засвоєння студентами змісту курсу «Соціологія Інтернет комунікацій» неможливе без опрацювання ними першоджерел, довідкових видань, міжгалузевих публікацій та наукової літератури. Дана робота має вестися студентами самостійно під керівництвом викладача, який спрямовує студентів на глибоке опрацювання складових курсу, на ґрунтовні роздуми щодо його основних аспектів та ідей. Аналітичні досягнення та підсумки опанування першоджерел презентуються під час семінарських занять і у презентації результатів виконання індивідуального дослідницького завдання.

Змістове навантаження навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» представлено тематикою, що покликана структурувати предметну область даного напрямку як навчальної дисципліни, а саме це: основні теоретичні концепції інформаційного суспільства; історія створення та становлення Інтернету; з'ясування сутності кібервіртуального простору як особливого соціального, психологічного і культурного середовища, а також соціальних аспектів поведінки індивідів в кібервіртуальному просторі і специфіки взаємодії індивідів в Інтернеті; методи та методологія соціологічних досліджень в Інтернет просторі та за використання Інтернет технологій.

Висновки. Підсумовуючи сказане, вважаємо, що знання, здобуті студентами-соціологами сприятимуть їх практичному розумінню того, що феномен кіберпростору – важлива дослідницька задача та глобальна тема дискурсу для соціологів ХХІ ст. Поява та розвиток комп'ютерного світу є соціальним механізмом переходу від суспільства модерну до суспільства постмодерну – інформаційного суспільства, суспільства інтелектуального капіталу, «багатоопційного» суспільства. Комп'ютерні технології творять принципово нові форми соціальної інтеракції, котрі з об'єктивних обставин не були описані та вивчені родоначальниками соціологічного напрямку першої половини ХХ ст., тож ця місія покладається на нове покоління вчених. Комп'ютеризація та поява кібервіртуального простору поступово стають важливим аспектом дебатів в соціології. Отже, сучасна соціологічна освіта, що мусить звертатися до останніх тенденцій розвитку та функціонування суспільства, зокрема становлення науки і техніки, високих технологій, повинна відслідковувати ознаки визрівання та тенденцій розвитку та впровадження нових потужних технологій, здатних принципово вплинути на характер існування та розвитку соціумів. В рамках цього напрямку соціології студенти розумітимуть значимість соціологічних досліджень, що концентруються на вивченні впливу високих технологій на функціонування та розвиток соціумів та окремих людей; використанні високих технологій в соціології – в якості основи для вирішення чисто дослідницьких задач (це і обробка інформації, і опитування населення, маркетинг, моделювання соціальних процесів тощо); вивченні можливостостей для соціологічного аналізу нових та високотехнологічних проєктів. Отже, основна мета навчального дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій» ознайомити студентів з найважливішими теоретичними концепціями та практичними дослідженнями в сфері соціології електронних комунікацій, зокрема Інтернет комунікацій, вважатиметься досягнутою, в разі оволодіння студентами знаннями щодо поняття, функцій та особливостей розвитку Інтернет комунікацій, їхнього впливу на особистісну та соціальну сфери суб'єктів Інтернет комунікацій.

Література

1. Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community [Wellman B., Salaff J., Dimitrova D., Carton L., et all] // Annual review of sociology. – Vol. 20. – Palo Alto: Annual Review Co., 1996. – P. 213-238.
2. Добренев В. И. Фундаментальная социология: Теория и методология / В. И. Добренев, А. И. Кравченко. – В 15 т. – Т. 1. — М.: ИНФРА-М, 2003. – 908 с.
3. Гибсон У. Нейромант: Фантаст. роман / Гибсон Уильям; [пер. с англ. Е. Летова, М. Пчелинцева]. — М.: Аст; СПб.: Terra Fantastica, 2000. — 317 с. // Режим доступа: <http://www.lib.ru/GIBSON/gibso01.txt>.